

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

Конференция атауы:

«Жастар мен ғылым: бүгінгі мен болашағы» халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдар жинағы

Название конференции:

Сборник материалов Международной научно-практической конференции «Молодежь и наука: настоящее и будущее»

Conference name:

International Scientific and Practical Conference "Youth and Science: Today and the Future" Proceedings

Жинақ / сборник:

II том, 5 сәуір 2024, Атырау

ISBN:

978-601-262-550-9

Секция:

IV.II «ӘДІЛЕТТІ ҚАЗАҚСТАН-АДАЛ АЗАМАТ»: ҚҰҚЫҚТЫҚ САНА МЕН ҚҰҚЫҚТЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЖАҢА БАҒЫТ-БАҒДАРЫ РЕТІНДЕ

Жинақтағы жариялану нөмірі:

№ 53

Мазмұндағы беті / жинақтағы беттер:

256 / 256-259

Автор(лар):

Зұлбұхарова Эльвира Асхатқызы

Мақала атауы:

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖЕКЕ ҚҰҚЫҚТАҒЫ НОТАРИУСТЫҢ МӘРТЕБЕСІ

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖЕКЕ ҚҰҚЫҚТАҒЫ НОТАРИУСТЫҢ МӘРТЕБЕСІ

Зұлбұхарова Эльвира Асхатқызы

zulbukharova00@mail.ru

«Құқықтану» білім бағдарламасының 1 курс магистранты

Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ., Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі, з.ғ.к., қауымдастырылған профессор – **Дюсебалиева С.С.**

Нотариат - негізгі міндеті даусыз мәмілелерді және басқа да нотариаттық әрекеттерді куәландыру болып табылатын органдар жүйесі. Осылайша, нотариат білікті заң көмегін көрсетеді және адам құқықтарын қорғауды жүзеге асырады. Бүкіл әлемде нотариаттық қызмет үлкен құрметке ие. Қоғам мен мемлекет нотариат институтының жұмысына оның құқық қорғау және алдын алу функциясына сүйене отыруға мүдделі.

Нотариат сот пен тығыз байланысты, өйткені ол жеке және заңды тұлғалардың субъективті құқықтарын қорғауды жүзеге асырады. Нотариаттың мақсаты – даулардың алдын алу, құқықтық кепілдіктерді қамтамасыз ету, соттарды «жеңілдеттіру» болып табылады. Нотариус заңдылықты бақылаудың жария функциясын жүзеге асырады.

2022 жылы Қазақстан нотариаты өзінің 25 жылдығын атап өтті. Қазақстандық нотариаттың дамуы латын моделі бойынша жүзеге асырылады. Бұл жүйе Қазақстанда тарихи қалыптасқан роман-германдық құқықтық жүйеге сәйкес келеді. 2022 жылы 2 желтоқсанда Канкун қаласында халықаралық нотариустар конгресі өтті, онда ант беру арқылы қазақстандық нотариат Халықаралық нотариат одағының толық құқылы мүшесі болды.

Нотариат келесі функцияларды орындайды:

- Қоғамдық қатынастардың құқықтық қауіпсіздігіне кепілдік береді;
- Азаматтық айналым саласындағы құқықтарды қорғаудың пәрменді тетігі болып табылады;
- Жоғары дәлелді және атқарушы күші бар нотариаттық актілерін жасайды;
- Құқық қорғау функцияларын, оның ішінде жылжымайтын мүлікке қатысты, оның айналымына байланысты салаларда жүзеге асырады.

- Әлеуметтік бейбітшілікті қамтамасыз етеді, әлеуметтік қақтығыстардың алдын алады.

Әр мемлекеттің құқығы-әділеттілік, теңдік, бостандық және гуманизм идеяларына негізделген жалпыға бірдей міндетті нормалар жүйесі. Құқық аясына байланысты мемлекеттік және жеке құқықты ажыратады. Жария құқық тараптардың бірі мемлекет, мемлекеттік органдар, лауазымды адамдар, билік құрылымдары болып табылатын қатынастарды реттейді. Басқаша айтқанда, жария құқық - бұл мемлекеттік істердің саласы, мемлекеттің қоғамдық билік ретіндегі құрылымы мен қызметі, билік пен бағыныштылықтың, бағыныштылық қатынастарының негізінде құрылған барлық мемлекеттік институттары. Жария құқыққа Конституциялық, қылмыстық, әкімшілік, іс жүргізу, қаржылық құқық және т. б. сияқты құқық салалары жатады.

Жеке құқық - бұл жеке істердің саласы, яғни еркін тұлға мәртебесі, автономия, субъектілердің заңды теңдігі, олардың бір-біріне бағынбауы негізінде құрылған институттар. Жеке құқыққа азаматтық құқық, ішінара отбасылық құқық жатады. Құқық жүйесінде халықаралық жеке құқық ерекше орын алады.

Халықаралық жеке құқық - бұл ұлттық заңнамада, халықаралық шарттарда және әдет-ғұрыптарда бекітілген нормалар жүйесі. Бұл нормалар шетелдік элементпен күрделі азаматтық - құқықтық, еңбек және басқа да жеке құқықтық қатынастарды реттейді. Нормалардың екі тобы бар - коллизиялық-құқықтық нормалар, олар өз бетінше шетелдік элементпен күрделенген қатынастарды реттемейді, тек қолдануға жататын құқыққа сілтеме жасайды; шетелдік элементпен қатынастарды реттейтін ұлттық заңнаманың материалдық -

құқықтық нормалары тағы бар.

Коллизиялық нормалары - басқа нормаларға негізделетін нормалар болып табылады. Олар белгілі бір жағдайда заңдылықты таңдау арқылы қақтығыс мәселесін жеңеді. Ішкі және шарттық болып бөлінеді (ішкі - мемлекет өзі әзірлейді және қабылдайды, шарттар мемлекетаралық келісімдер негізінде құрылады, сондай-ақ ішкі нормалар қолданылатын құқықты көрсетеді).

Бірыңғай материалдық жеке құқықтық нормалар - халықаралық шарттармен құрылған әр түрлі мемлекеттердің жеке құқықтарының бірыңғай нормалары. Олар көбінесе тікелей деп аталады - олар соқтығысу кезеңін айналып өтіп, қарастырылып отырған қатынастарды тікелей реттейді.

Сонымен қатар, трансшекаралық жеке құқықтық қатынастарды реттеудің жалпы принциптерін анықтайтын нормалар бар. Оларға коллизиялық нормалардың қолдануға байланысты мәселелерді шешетін нормалар жатады - кері сілтеме және құқықтық ұғымдардың біліктілігі; егер коллизиялық нормасы оған сілтеме жасаса, шетелдік құқықтың қандай шектерде қолданылатынын реттейтін нормалар; өзара қарым-қатынас және реторсия туралы нормалар.

Халықаралық жеке құқықтағы нотариустың мәртебесін қарастырсақ, нарықтық қатынастарды дамуы шетелдік жеке және заңды тұлғалардың азаматтық айналымға белсенді қатысуын көздейді. Мұнда біз жалпы қоғамдық және жеке қызығушылықтың комбинациясын көреміз. Нотариат азаматтық айналымның ең пәрменді тетіктерінің бірі болып табылады, ол халықаралық отбасылық құқық, халықаралық мұрагерлік құқық сияқты салаларда жеке және жария мүдделердің үйлесімін қамтамасыз етуге қабілетті. Бұл салаларда басым қызығушылық жоқ, қатынастарға қатысушы адамдар әртүрлі мемлекеттерге жатады және заңдар коллизиясы, құқықтық нормалардың коллизиялары, ережелер коллизиялары туындайды. Бұл жағдайда тараптардың мүдделеріне барынша жауап беретін құқықтық норманы таңдау қажет.

Ресейлік ғалым Касаткина А.С. нотариаттың шетелдік элементпен жеке құқықтық қатынастарды реттеуші ретінде маңызды рөл атқаруға мүмкіндік беретін келесі ерекшеліктерін анықтайды:

«Біріншіден, нотариаттың тиімділігін оның соттан және заңда көзделген құқықты қорғаудың басқа түрлерінен өзгеше тәуелсіз құқықтық сипатымен түсіндіруге болады. Нотариаттық қызметтің маңызды сипаттамаларының бірі оның екі жақты сипатында: біріншіден бұл жеке құқықтарды жүзеге асырудың қоғамдық нысаны.

Екіншіден, халықаралық жеке құқық саласындағы қатынастардың ерекшелігі екі немесе одан да көп құқықтық тәртіптің қақтығысы болып табылады, сондықтан нотариустың рөлі тараптардың күтулеріне барабар және қолданыстағы реттеу нормаларына сәйкес қамтамасыз етуде жатыр, жағдайына уақытына және орнына қарамастан алынатын құқықтар мен міндеттердің пәрменділігі мен тиімділігін қамтамасыз ету мақсатында құқықтық ахуалы.

Үшіншіден, бір елде, мысалы, Ресейде нотариаттың дамуы әлемдік нотариаттық қоғамдастықта байқалатын тенденциялардан оқшауланбауы мүмкін»[1].

Өз тарапымыздан нотариат мемлекеттік жүйедегі орынына сәйкес мемлекеттің экономикалық даму деңгейіне, одан әрі өсу перспективаларына, әсіресе ҚР-ға шетелдік инвестицияларды тарту саласына сәйкес келуі тиіс деп санаймыз.

Қазіргі жағдайда нотариат функциялары күрделене түседі. Заң ғылымдарының докторы, профессор Е. Бөрібаев:

«Нотариат білікті заң көмегін кешенді көрсету жөніндегі қоғамдық сауалдарға қарай ұмтылуға, нотариаттық нысанның артықшылықтарын түсіндіруге және көрсетуге, нотариаттық куәліктің кепілдіктерін нақты тұжырымдауға және қамтамасыз етуге тиіс. Нотариаттың белсенді моделіне көшу: азаматтар мен ұйымдарды құжаттарды жинау үшін билік органдарына жүгіну қажеттілігінен босатуды; мәміле тараптарының есебі бойынша қауіпсіз, ашық жағдайлар жасауды; куәландырылатын мәмілелерден туындайтын салық міндеттемелерінің орындалуын қамтамасыз етуді білдіреді» [2].

Даусыз мәмілелерді куәландырудан басқа нотариат мынадай әрекеттерді жүзеге

асырады:

- нормативтік құқықтық актілердің мазмұны мен салдарын, заңды маңызы бар іс-әрекеттердің мәнін, мағынасын түсіндіру, кеңес беру;
- заңдылық пен сенімділік презумпцияларына ие шынайы актілерді жасау;
- нотариаттық актіде жүгінген адамдардың ерік-жігерін анықтау және бекіту;
- мемлекеттік органдарды шекті және күдікті мәмілелер туралы хабардар ету;
- нотариустың материалдық жауапкершілігі тәуекелімен азаматтық қатынастарды құқықтық сүйемелдеу [3].

Нотариаттың бұл әрекеттері халықаралық жеке құқықта маңыздылығы зор.

Халықаралық жеке құқық саласындағы нотариаттық қызмет саласында нотариаттық қызметтің көптеген қайнар көздері бар. Бұл шетелдік құқықтық тәртіппен байланысты қатынастардың ерекшелігіне, атап айтқанда: нотариаттық іс жүргізуге қатысатын шетелдік тұлғалардың құқықтық мәртебесін айқындауға; шетелдік іс жүргізу құжаттарын пайдалануға (құжаттардың халықаралық жарамдылығын айқындауға) байланысты.

Нотариус қолданылатын құқықты таңдау кезінде Қазақстан Республикасының тиісті мемлекетпен халықаралық шартарында көзделген коллизиялық нормалар мен ережелерге артықшылық беруге тиіс. 1995 жылғы 30 тамызда қабылданған ҚР Конституциясының 4-бабының 3-тармағына сәйкес «Республика бекіткен халықаралық шарттардың Республика заңдарынан басымдығы болады. Қазақстан қатысушысы болып табылатын халықаралық шарттардың Қазақстан Республикасының аумағында қолданылу тәртібі мен талаптары Республиканың заңнамасында айқындалады».

Нотариаттық практика үшін Қазақстан Республикасының шет мемлекеттермен құқықтық көмек туралы екіжақты шарттарының маңызы зор. Бұл шарттарда көмек көрсетудің тәртібі мен шектері, құзыретті органдар мен лауазымды адамдар, шет елден шыққан ресми құжаттарды тану шарттары, сондай-ақ жекеше құқықтық қатынастардың жекелеген түрлері бойынша коллизиялық нормалар белгіленген.

Осы типтегі көпжақты шарттардың ішінде ТМД-ға қатысушы мемлекеттер жасаған 1993 жылғы 22 қаңтардағы азаматтық, отбасылық және қылмыстық істер бойынша құқықтық көмек және құқықтық қатынастар туралы Конвенцияны (Минск конвенциясы) атап өткен жөн. Конвенцияның жаңа редакциясы Кишиневте 2002 жылы 7 қазанда қабылданды (Кишинев Конвенциясы). Конвенция өз құзыреті шегінде және белгіленген нысан бойынша мекемелер немесе оған арнайы уәкілетті адамдар дайындаған және куәландырған құжаттарды Қазақстан Республикасының аумағында қандай да бір заңдастырусыз қабылдау тәртібін айқындайды. Қазақстан Республикасының қатысушылары болып табылатын екіжақты және көпжақты келісімдердің ережелері арасында қайшылықтар туындаған кезде, басқа мемлекеттерде олардың құқықтары мен бостандықтарын тануды қамтамасыз ету мақсатында нотариаттық процеске тартылған адамдар үшін неғұрлым қолайлы режимді белгілейтін нормаларға артықшылық берілуге тиіс.

Осылайша, халықаралық жеке құқықтағы нотариат мәртебесі шетелдік элемент болған кезде қатынастарда қақтығыс нормаларын қолдануға байланысты. Міне, заңдылықтың кепілі - бұл заңның әрпін қатаң сақтауды көздейтін қоғамдық қатынастарға қатысушылардың мінез-құлқының нотариалды нысаны.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Касаткина А.С. Статус нотариуса в международном частном праве // <http://lexandbusiness.ru/view-article.php?id=5214>
2. Бурибаев Е. К 20-летию образования частного нотариата Казахстана. О модели развития казахстанского нотариата // <https://www.zakon.kz/4868602-o-modeli-razvitija-kazakhstanskogo.html>

3. Бурибаев Е.А., Хамзина Ж.А. и др. Организация нотариата и нотариальной деятельности: опыт государств-участников Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР): монография. - М.: БИБЛИО-ГЛОБУС, 2016. - 428 с.